

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
кафедра методології та методів соціологічних досліджень

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ
КОМУНІКАЦІЙ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ»**

Спеціальність: 054 Соціологія

Освітня програма: «Соціальні технології»

Освітній ступінь: магістр

Кваліфікація: магістр соціології

Авторка:

Пивовар Анжеліка Андріївна,
студентка магістратури

Наукова керівниця:

Сальнікова Світлана Анатоліївна,
Кандидат соціологічних наук, доцент

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри методології та методів соціологічних досліджень

Протокол № _____ від «___» _____ 20__ р.

Зав. кафедри _____ проф. Сидоров М.В.-С.

Київ 2025

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано до захисту

підпис наукового керівника

ім'я, ПРІЗВИЩЕ наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Члени ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Секретар ЕК

підпис

ім'я, ПРІЗВИЩЕ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ	6
1.1 Поняття громадянської активності та її прояви в сучасному суспільстві ...	6
1.2 Молодь як соціально-активна група.....	10
1.3 Цифрові комунікації як чинник трансформації соціальної активності	13
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	19
2.1. Методологія та організація емпіричного дослідження	19
2.2. Інтерпретація результатів дослідження	22
2.3. Аналіз впливу цифрових комунікацій на форми громадянської участі....	28
Висновки до розділу 2	30
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ	31
3.1. Особливості переходу громадянської участі з офлайну в онлайн- середовище.....	31
3.2. Інформаційні ризики та роль медіаграмотності в цифровій громадянській культурі.....	35
3.3. Напрями підтримки, розвитку та вдосконалення громадянської активності молоді в умовах цифрової трансформації	42
Висновки до розділу 3	51
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства стрімко змінюються форми взаємодії між громадянами, інституціями влади та громадськими організаціями. Особливо динамічно ці зміни проявляються у сфері громадянської активності молоді — соціальної групи, яка є не лише найбільш технологічно обізнаною, але й найбільш чутливою до соціальних, політичних і культурних викликів. Вплив цифрових технологій, соціальних мереж, онлайн-платформ і мобільних застосунків на способи мобілізації, участі, самовираження та самоорганізації молоді набуває системного характеру та вимагає ґрунтовного наукового аналізу.

Цифрові комунікації відкрили нові можливості для демократичної участі, водночас породивши низку ризиків: інформаційне перевантаження, дезінформація, цифрове відчуження та поверховість залучення. В умовах гібридної війни, глобальних криз та соціальної турбулентності особливої ваги набуває дослідження реального впливу цифрових технологій на громадянську активність саме молоді — як майбутнього драйвера демократичного розвитку.

Таким чином, обрана тема є надзвичайно актуальною не лише з точки зору академічного інтересу, але й з позицій формування державної молодіжної політики, розвитку електронної демократії та зміцнення інститутів громадянського суспільства.

Мета дослідження — проаналізувати особливості, тенденції та чинники впливу цифрових комунікацій на громадянську активність молоді в Україні.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі завдання:

- Розкрити поняття громадянської активності та її прояви в сучасному суспільстві;
- Розглянути молодь як соціально-активну групу;
- Охарактеризувати цифрові комунікації як чинник трансформації соціальної активності;

- Здійснити емпіричне дослідження громадянської активності молоді в цифровому середовищі;
- Проаналізувати вплив цифрових комунікацій на форми та інтенсивність громадянської участі;
- Виявити перспективи та виклики громадянської активності молоді в цифрову епоху.

Об'єктом дослідження є громадянська активність як соціальний феномен.

Предметом дослідження є громадянська активність молоді в умовах цифрових комунікацій.

У роботі використано комплекс загальнонаукових, теоретичних та емпіричних методів дослідження. До загальнонаукових методів належать аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація на основі джерел. Теоретичний рівень аналізу забезпечено за допомогою контент-аналізу наукових джерел, типологізації форм громадянської активності та логіко-семантичного структурування понять. Емпіричний компонент дослідження реалізовано у формі кількісного онлайн-опитування студентської молоді, результати якого були оброблені із застосуванням статистичних та графічних методів аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення громадянської активності молоді в цифровому середовищі. Вперше на основі кількісного емпіричного дослідження було виявлено специфіку форм цифрової участі, мотиваційні чинники та бар'єри залучення, а також проаналізовано роль цифрових платформ у процесах мобілізації молоді.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання отриманих висновків у сфері державної молодіжної політики, розробці програм цифрової освіти, підвищенні рівня медіаграмотності, а також у діяльності громадських організацій, які працюють із молоддю та прагнуть ефективно залучити її до суспільних процесів.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

1.1 Поняття громадянської активності та її прояви в сучасному суспільстві

Першочергово варто зазначити, що поняття «громадянська активність» посідає центральне місце у соціологічних дослідженнях, які стосуються розвитку громадянського суспільства, демократичних процесів і політичної культури населення. На загальнотеоретичному рівні громадянська активність трактується як форма соціальної участі, що передбачає добровільну, усвідомлену та ініціативну діяльність індивідів або соціальних груп, спрямовану на вплив на суспільні процеси, прийняття рішень і формування спільного блага (Головаха, 2018).

В основі цього поняття лежить уявлення про людину не лише як про споживача політичних рішень чи соціальних послуг, а як про активного суб'єкта суспільного життя, здатного до самоорганізації, колективної дії та вияву громадянської відповідальності. Таким чином, громадянська активність є проявом соціальної зрілості та політичної культури, що ґрунтується на ідеях прав і обов'язків громадянина, участі в управлінні державними справами та взаємодії з інститутами влади.

Залежно від підходів, що застосовуються в соціальних науках, громадянська активність може набувати різних форм. У політологічному дискурсі її часто зводять до участі у виборчих процесах, членстві в політичних партіях або громадських організаціях. Соціологія ж пропонує ширший підхід: до проявів громадянської активності відносять також неформальні ініціативи, волонтерську діяльність, участь у благодійних акціях, підписання петицій, участь у флешмобах, мітингах, громадських слуханнях, ініціювання медіан у локальному середовищі (Андрущенко, 2020)

Зокрема, Л. Фішер та М. Беннетт виокремлюють так звану «щоденну громадянську участь» (everyday civic engagement), яка передбачає постійні мікроакти взаємодії громадянина з соціальним середовищем — наприклад, обговорення проблем місцевої громади, участь у шкільних батьківських комітетах, підписання електронної петиції або публікація допису з критикою місцевої влади в соцмережах. У такому розумінні громадянська активність не обмежується рамками політичного поля, а охоплює всі сфери суспільного життя (Ковальчук, 2020).

Важливим елементом сучасного дискурсу про громадянську активність є визнання ролі цифрових технологій. З появою Інтернету, мобільного зв'язку та соціальних мереж значно медіанилася сама логіка участі. Замість традиційних структур (партій, громадських об'єднань, профспілок) дедалі більше значення набувають гнучкі, тимчасові та горизонтальні мережі активістів, які діють у цифровому просторі. Ці медіани дають підстави говорити про формування нових форм громадянської активності — таких, як цифрове громадянство (digital citizenship), віртуальний активізм (clicktivism, slacktivism), хештег-кампанії (#SaveOlegSentsov, #Євромайдан), краудфандинг громадських ініціатив, участь у форумах, онлайн-голосуваннях тощо (Палій, 2020).

Особливе значення у цьому контексті набуває молодь — соціальна група, яка є найактивнішим користувачем цифрових технологій. Молодіжна громадянська активність у цифрову епоху має як традиційні, так і інноваційні прояви. Молоді люди можуть бути волонтерами, брати участь у студентському самоврядуванні, організовувати екологічні акції, а одночасно — створювати мему з політичним підтекстом, вести просвітницькі TikTok-канали або ініціювати онлайн-кампанії на підтримку певних рішень місцевої влади. Їхня участь характеризується високою мобільністю, технологічною обізнаністю, нетрадиційністю форм та часто неінституціоналізованим характером.

Типологія громадянської активності в сучасному суспільстві

Критерій	Тип активності	Опис	Приклади
За формою	Формальна	Діяльність у межах офіційно зареєстрованих організацій або структур	Членство в громадських організаціях, участь у політичних партіях, студентському самоврядуванні
	Неформальна	Ініціативи, що виникають спонтанно або поза межами інституцій	Волонтерство, флешмоби, локальні ініціативи, неформальні об'єднання
За способом прояву	Маніфестна	Відкрита, видима участь у суспільному житті	Протести, мітинги, участь у громадських слуханнях, акції протесту
	Латентна	Потенційна або внутрішня готовність до дії	Висловлення думки в соцмережах, обговорення суспільних проблем у приватному колі
За спрямуванням	Конструктивна	Активність, що сприяє позитивним	Подання петицій, ініціювання реформ, просвітницькі кампанії

		медіанам у суспільстві	
	Деструктивна	Активність, що має агресивний або руйнівний характер	Вандалізм, радикальні форми протесту, саботаж
За каналами реалізації	Офлайн-активність	Участь у подіях фізичного простору	Волонтерські заходи, громадські слухання, очні зустрічі
	Онлайн-активність	Використання цифрових платформ для взаємодії	Участь в електронних петиціях, цифрові кампанії, TikTok-блогінг, цифровий краудфандинг

Джерело: складено автором на основі систематизації даних [5]

З точки зору соціологічного аналізу, важливо виокремити кілька типів громадянської активності: формальна (участь у зареєстрованих організаціях, інституціях), неформальна (ініціативні групи, тимчасові об'єднання), латентна (внутрішня готовність до дії, що може проявитися під впливом зовнішніх обставин), маніфестна (явна участь у протестах, мітингах). Крім того, громадянська активність може бути конструктивною (спрямованою на поліпшення ситуації) або деструктивною (пов'язаною з радикальними формами впливу, насильством чи вандалізмом) (Гридковець, 2021).

Окрему увагу заслуговує проблема мотивації громадянської участі молоді. Соціологічні дослідження показують, що серед основних мотивів — бажання медіан, відчуття несправедливості, прагнення бути почутим, належність до спільноти однодумців, самоідентифікація, кар'єрні перспективи. Для молоді важливою є також символічна складова активності:

участь у резонансній акції, підтримка моральної позиції, можливість виразити себе публічно.

Водночас громадянська активність молоді стикається з низкою бар'єрів: недовіра до інститутів влади, відчуття безсилля, брак знань і досвіду, відсутність ресурсів, розчарування у результатах попередньої участі. Ці фактори можуть знижувати рівень залученості, хоча цифрове середовище частково компенсує такі втрати, надаючи доступні й швидкі форми вираження думок (Гутман, 2019).

У підсумку, громадянська активність в умовах сучасного суспільства є складним багатовимірним феноменом, що охоплює широкий спектр форм, мотивів і практик. Цифрові технології не лише трансформують способи участі, а й впливають на саму ідею громадянства, формуючи нові моделі ідентичності, взаємодії та впливу. Молодь як соціальна група стоїть в епіцентрі цих медіан, виступаючи як провідник нових форм громадянської участі, що потребують поглибленого теоретичного осмислення та емпіричного дослідження.

1.2 Молодь як соціально-активна група

У сучасному суспільстві молодь посідає особливе місце як динамічна, креативна та перспективна соціальна група, що одночасно є суб'єктом і об'єктом соціальних медіан. Її роль у трансформації громадянських процесів, політичного життя, розвитку цифрової культури й формуванні нових моделей соціальної взаємодії є предметом інтересу багатьох соціологічних і міждисциплінарних досліджень. Молодь розглядається не лише як майбутнє суспільства, але й як його теперішній активний учасник, здатний ініціювати медіани, впливати на суспільну думку та модернізувати соціальні практики.

Згідно з підходами ЮНЕСКО та ООН, молоддю вважаються особи віком від 15 до 24 або 29 років (в Україні — до 35 років включно). Це період соціального дорослішання, формування особистісної ідентичності,

професійного самовизначення, становлення системи цінностей та інтересу до суспільно-політичних процесів. Саме в цей час формується громадянська свідомість, відчуття приналежності до суспільства та відповідальності за його майбутнє (Ільїн, 2020).

Соціологічні характеристики молоді як соціальної групи включають високу адаптивність, відкритість до інновацій, гнучкість мислення, схильність до мобільності, а також прагнення до самореалізації й визнання. Молодь зазвичай є носієм прогресивних ідей, нових моделей поведінки та способів соціальної участі. Водночас вона є чутливою до суспільних медіан і викликів, включно з політичною нестабільністю, соціальною нерівністю, безробіттям, кризами довіри до влади.

У контексті громадянської активності молодь вирізняється прагненням до самоорганізації, участі в неформальних ініціативах, волонтерстві, креативних формах протесту та цифровому активімедіа. Для молодих людей важливою є не стільки належність до офіційних інституцій, скільки можливість безпосередньо впливати на події, бути почутими та побачити реальні результати своїх дій. Саме тому молодіжна активність нерідко виходить за межі класичних форм — мітингів, партійної участі — і набуває нових проявів: онлайн-кампаній, флешмобів, створення соціального контенту, краудфандингу тощо (Нестеренко, (2022).

Особливу роль у розвитку молодіжної громадянської активності відіграє цифровий простір. Молодь як «цифрово народжене покоління» (digital natives) органічно інтегрована у віртуальне середовище, яке виступає не лише майданчиком для комунікації, а й простором для соціального впливу. Саме молодь ініціює більшість резонансних онлайн-кампаній, формує тренди у публічній сфері, просуває екологічні, феміністичні, антикорупційні та інші ідеї. Соціальні мережі, стрімінгові платформи та інші цифрові сервіси стали важливим каналом трансляції молодіжних поглядів та залучення до участі у суспільних процесах.

Водночас активність молоді не можна розглядати лише через призму романтичного героїзму або ентузіазму. Молодіжна участь часто носить фрагментарний, ситуативний характер, пов'язаний із подієвими сплесками (наприклад, Майдан, війна, резонансні злочини чи реформи). Це так звана «реактивна активність» — коли молодь об'єднується навколо конкретної проблеми або загрози. Після досягнення мети активність може знижуватись, переходити у латентну форму або медіанювати фокус на іншу проблему (Марущак, 2022).

Соціальні бар'єри, що впливають на рівень активності молоді, включають недовіру до політичних еліт, відсутність досвіду громадянської участі, нестачу ресурсів, відчуття віддаленості від центрів прийняття рішень. Проте важливо зауважити, що попри ці труднощі, молодь залишається ключовим генератором медіан — через свою енергію, соціальну гнучкість і здатність мислити поза рамками.

Сучасні підходи до стимулювання громадянської активності молоді включають молодіжні платформи, державні програми підтримки молодіжних ініціатив, освітні проекти з громадянської освіти, участь у міжнародних обмінах, залучення до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Все це формує інфраструктуру, необхідну для формування активного молодого громадянина — усвідомленого, відповідального, здатного до дії (Липовецький, 2021).

У висновку слід наголосити, що молодь є не просто «об'єктом» виховання чи політики, а повноцінним суб'єктом громадянського життя, чия участь є необхідною умовою стабільності та розвитку демократичного суспільства. В епоху цифрових трансформацій молодіжна активність набуває нових форм і сенсів, що потребує постійного переосмислення методів її аналізу, підтримки та залучення.

1.3 Цифрові комунікації як чинник трансформації соціальної активності

У XXI столітті цифрові комунікації стали одним із ключових факторів, що суттєво медіанують структуру, динаміку та форми соціальної активності. Інформаційні технології перетворилися з допоміжного інструменту в повноцінний соціальний простір, у якому формуються нові форми взаємодії, самоорганізації та впливу громадян на суспільне життя. Цей процес не є поверховим або технічним — він торкається самих основ суспільної участі, викликів демократії та нових способів формування громадянської ідентичності (Костюченко, 2022).

Цифрові комунікації, як складова інформаційного суспільства, охоплюють широкий спектр засобів і платформ: соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok, X/Twitter), месенджери (Telegram, Viber, WhatsApp), блог-платформи, форуми, цифрові МЕДІА, відеохостинги (YouTube, Twitch), мобільні додатки, платформи електронного врядування та інші. Вони забезпечують миттєвий обмін інформацією, горизонтальну комунікацію та широкі можливості для мобілізації учасників навколо спільних ідей (Савченко, 2021).

Трансформація соціальної активності, спричинена цифровізацією, відбувається у кількох ключових напрямках. Варто сказати про медіану структури комунікаційної взаємодії.

Традиційні моделі соціальної взаємодії були здебільшого ієрархічними: влада — громадяни, медіа — аудиторія, організатори — учасники. З розвитком цифрових комунікацій ці відносини дедалі більше стають горизонтальними: кожен користувач може одночасно бути і ініціатором, і мовцем, і модератором. Така демократизація доступу до публічного висловлювання розширює соціальні можливості людей, які раніше не мали голосу в суспільному дискурсі (Осадчий, 2021).

Онлайн-активність часто не потребує тривалого зобов'язання чи фізичної присутності. Замість тривалого членства у громадських організаціях,

сьогодні спостерігається сплеск короткотермінових, інтенсивних, часто емоційно вмотивованих форм участі: репости, коментарі, участь у флешмобах, підписання петицій, краудфандинг на соціальні проєкти. Ці форми отримали назву «цивік тек» (civic tech) або «слективізм» (slacktivism) — поєднання цифрової легкості й соціального впливу (Тищенко, 2022).

Цифрові комунікації значно знизили бар'єри для об'єднання людей навколо спільної мети. Через соціальні мережі можна за лічені хвилини скликати тисячі учасників на протест, організувати флешмоб, зібрати гроші на гуманітарні потреби чи підтримати ініціативу законодавчої медіани. Прикладом цього є Євромайдан 2013–2014 рр., численні антивоєнні ініціативи, рухи підтримки ЗСУ, цифрова взаємодія з Дією, застосунками «єПетиція», «єВорог» тощо (OECD, 2020).

Цифрова комунікація медіанує уявлення про межі публічного простору. Особисті профілі в соцмережах перетворюються на платформи публічного висловлювання, а приватна думка — на суспільну позицію. Кожен пост, репост чи лайк стає актом мікроучасті, який має потенційний політичний ефект.

Цифрові платформи орієнтовані на візуальний контент — фото, відео, інфографіку, меми. Це не лише медіанує формат подання інформації, а й впливає на емоційну сприйнятливість, швидкість реакції, візуальну пам'ять. Акції протесту, громадські кампанії, соціальна реклама набувають візуального обличчя, яке визначає їхній символічний успіх (Палій, 2020).

В умовах цифрової культури значна частина соціальної активності реалізується через ігрові механіки: бейджі, рівні активності, рейтинги, змагання. Молодь, зокрема, активно реагує на елементи гейміфікації, що роблять участь у суспільному житті емоційно привабливою та легкою для включення.

Попри позитивні можливості, цифрова трансформація активності несе й низку викликів: інформаційне перевантаження, фейкові новини, маніпуляції, бот-активність, токсичність дискусій, кібербулінг. Соціальні мережі можуть

бути як інструментом емансипації, так і простором для контролю, спотворення реальності, підміни цінностей (Пасічник, 2023).

З позиції соціології важливо зазначити, що цифрові комунікації медіанують не лише форми, але й мотивацію участі. Сучасна активність часто мотивована не класичними ідеологіями, а емоціями, відчуттям спільності, солідарністю, актуальністю конкретної проблеми. У цьому контексті формується новий тип громадянства — мережеве громадянство, яке характеризується гнучкістю, багаторівневістю, транскордонністю та здатністю до швидкої адаптації.

Крім того, цифрові комунікації відіграють вирішальну роль у формуванні цифрової компетентності як складника громадянської культури. Вміння критично мислити, перевіряти інформацію, користуватися інструментами електронного врядування, створювати медіаєстивний контент — усе це є новими навичками громадянина інформаційного суспільства (Слюсаренко, 2020).

Медіани, які відбуваються під впливом цифрових технологій, вже не можна розглядати як тимчасові. Це — структурна трансформація самої природи соціальної активності. Особливо яскраво ці медіани простежуються в Україні в умовах воєнного стану: цифрова солідарність, волонтерство через застосунки, збори коштів через Instagram і TikTok, інформаційна боротьба з російською пропагандою — усе це нові риси сучасної громадянської взаємодії.

Цифрові комунікації виступають не лише інструментом поширення інформації, а й могутнім соціальним агентом, який трансформує громадянську активність, медіанує типові соціальні ролі, прискорює мобілізацію і створює нові форми впливу на суспільство. Вони сприяють народженню нової публічної сфери, в якій кожен має потенціал бути не просто спостерігачем, а творцем реальності (Ходаківський, 2021).

Особливо яскраво ці медіани простежуються в Україні, яка за останнє десятиліття стала прикладом глибокої трансформації соціальної активності в

умовах цифрового прориву, політичної турбулентності та повномасштабної війни.

Один із найвідоміших прикладів — мобілізаційна роль соціальних мереж під час Євромайдану (2013–2014 рр.), коли Facebook і Twitter стали основними каналами координації протестів, поширення інформації та залучення громадян до дій. Саме завдяки цифровій взаємодії учасники протестів змогли оперативного реагувати на медіани ситуації, уникати небезпеки, організувати медичну допомогу та юридичну підтримку. Це стало першим масштабним прикладом інтернет-активізму в Україні, який медіанив уявлення про протест як фізичне явище, перетворивши його на інформаційно-мобільний феномен (UNESCO, 2021).

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, цифрові комунікації набули ще потужнішого значення. Зокрема, активно розвивалася інфраструктура цифрового волонтерства. Через платформи типу SaveUA, Prytula Foundation, KOLO, Сергій Стерненко, Повернись живим українці з усього світу здійснюють миттєві перекази коштів, організують збори на дрони, бронезилети, машини, FPV-камери та інше військове обладнання.

Справжнім феноменом став застосунок «Дія», який спочатку позиціонувався як платформа електронного врядування, а згодом трансформувалася в інструмент громадянської участі. Наприклад, через платформу «єПетиція» громадяни можуть ініціювати законодавчі медіани; під час війни «Дія» використовувалася для інформування про тривоги, виплату допомоги внутрішньо переміщеним особам, реєстрації волонтерів, а також збору інформації про переміщення ворожих військ через бот «єВорог» [32].

Соціальні мережі стали ключовим інструментом інформаційного спротиву — зокрема, TikTok і Instagram відіграли важливу роль у формуванні міжнародного іміджу України, популяризації української культури, історії, боротьби та правди про війну. Молоді блогери, журналісти, військові

волонтери ведуть активну інформаційну діяльність, переконуючи аудиторію у всьому світі через короткі відео, інтерв'ю, репортажі, сторіз.

Окремо варто згадати ініціативи кіберволонтерства, такі як IT-армія України, цифрова протидія фейкам, кампанії масового скарження на пропагандистські канали. Це новий тип цифрової активності, який поєднує громадянську мотивацію з технічною обізнаністю, — і це переважно сфера діяльності молоді (Черняк, 2020).

Цифрові технології також стали каналом емоційної підтримки, згуртованості та національної єдності. Через YouTube та Telegram транслюються молитви, концерти, звернення військових, громадські марафони, акції подяки. Соціальні мережі перетворились на простір публічної пам'яті: там зберігаються історії загиблих, щоденники фронтових буднів, фото дітей і цивільних, які пережили окупацію.

Усе це свідчить, що в Україні цифрові комунікації вже не просто засіб, а умова існування та розвитку громадянської активності в умовах екстремальної реальності. Вони дозволяють підтримувати життєздатність суспільства в умовах воєнного тиску, створюють можливості для дій у кризових ситуаціях та формують цифрову солідарність нового типу (World Economic Forum, 2022).

Висновки до розділу 1

У підсумку проведеного дослідження теоретико-методологічних засад громадянської активності молоді в цифрову епоху можна зробити декілька ключових висновків. По-перше, поняття "громадянська активність" охоплює широкий спектр форм соціальної участі, що спрямовані на вплив на суспільні процеси та розвиток громадянського суспільства. Вона проявляється як у формальних структурах, таких як політичні партії, громадські організації, так і в неформальних ініціативах, волонтерстві та соціальних рухах. По-друге, особливу роль у розвитку громадянської активності відіграє молодь, яка завдяки своїй відкритості до інновацій, високій соціальній мобільності та активному використанню цифрових технологій стає основною рушійною

силою медіан у суспільстві. Молодіжна активність вирізняється нетрадиційними формами участі, швидкою адаптацією до нових умов та високим рівнем технологічної обізнаності. По-третє, цифрові комунікації стали ключовим фактором трансформації громадянської активності, медіанивши способи взаємодії, мобілізації та участі у суспільному житті. Соціальні мережі, цифрові платформи та онлайн-кампанії відкрили нові можливості для громадської участі, знизили бар'єри для колективної дії та сприяли розвитку цифрового громадянства. По-четверте, цифрова громадянська активність набуває нових форм, зокрема хештег-активізм, краудфандинг громадських ініціатив, віртуальні флешмоби, що дозволяють залучати широкі аудиторії до вирішення соціально важливих питань. Зрештою, сучасні форми громадянської активності молоді відображають тенденції діджиталізації суспільства, де цифрові платформи стають не лише інструментами комунікації, але й повноцінним простором для соціальної участі, впливу на політичні рішення та реалізації громадянських прав.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Методологія та організація емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження було спрямоване на з'ясування реальних форм, мотивів і рівня залученості молоді до громадянської активності в цифровому середовищі. Основною метою цього етапу стало вивчення специфіки того, як саме молодь реалізує свої громадянські практики за допомогою сучасних цифрових інструментів та каналів комунікації. Крім того, дослідження дозволило визначити роль цифрових платформ у процесі формування громадянської свідомості.

Об'єктом дослідження виступала молодь як соціальна група з потенціалом до активної участі в громадському житті. Предметом дослідження стала громадянська активність молоді в умовах цифрових комунікацій, а також фактори, що на неї впливають.

Дослідження проводилося у формі кількісного анкетного опитування, яке дозволило зібрати уніфіковану інформацію від респондентів і забезпечити порівнянність отриманих відповідей. Опитування відбувалося у період з 15 по 30 березня 2025 року за допомогою онлайн-анкети, поширеної через соціальні мережі, студентські групи в Telegram та освітні онлайн-платформи.

Дослідження має характер пілотного, оскільки його метою було не лише виявлення базових тенденцій, але й тестування методологічних підходів для подальшого поглибленого аналізу.

Гіпотези дослідження:

1. Молодь у цифровому середовищі частіше обирає ситуативні та неформальні форми громадянської активності, ніж структуровані та довготривалі ініціативи.

2. Цифрові платформи є основним середовищем для вираження громадянської позиції молоді, завдяки доступності та низькому порозу входження.
3. Основними мотивами цифрової громадянської активності молоді є прагнення соціальної справедливості, емоційна реакція на події та солідарність з постраждалими.
4. Інтенсивність громадянської активності молоді у цифровому середовищі корелює з популярністю соціальних платформ, таких як Instagram, Telegram, TikTok та YouTube.

Таблиця 2.1. Концептуалізація громадянської активності молоді

Підхід	Визначення	Форми реалізації	Переваги	Недоліки
Класичний підхід	Громадянська активність як участь у виборах, мітингах, громадських організаціях. Фізична присутність обов'язкова.	Мітинги, демонстрації, фізична присутність у зборах, волонтерство.	Емоційна залученість, прямий контакт, глибоке занурення у процес.	Високі витрати ресурсів, залежність від фізичної присутності, безпека учасників.
Цифровий підхід	Громадянська активність через цифрові інструменти: онлайн-петиції, електронні звернення, соцмережі, хештег-кампанії. Фізична присутність не потрібна.	Е-петиції, онлайн-збори, флешмоби, соцмережі.	Доступність, швидкість, низький поріг входження, глобальне охоплення.	Поверховість, алгоритмічні бульбашки, ризик маніпуляцій.
Гібридний підхід	Поєднання офлайн- та онлайн-форм участі: цифрове волонтерство, гібридні акції, онлайн-консультації з фізичною присутністю.	Волонтерські ініціативи, онлайн-збори з трансляцією, гібридні заходи.	Гнучкість, розширення аудиторії, поєднання переваг офлайн та онлайн.	Потреба у високій координації, складність організації.

Джерело : складено автором

Під час організації дослідження дотримано всіх етичних норм. Участь в опитуванні була добровільною, анонімною та без будь-якого примусу. Жодна особиста інформація, що могла б ідентифікувати респондента, не збиралася.

У такий спосіб проведене дослідження дозволило отримати цілісне уявлення про те, як молоді українці використовують цифровий простір для

реалізації громадянської активності. У наступному підрозділі буде подано аналіз отриманих результатів та здійснено їх інтерпретацію в контексті загальної соціологічної проблематики цифрової участі.

Загальний обсяг вибірки склав 100 респондентів, що дозволило сформуванню достатньо цілісної картини для аналізу громадянської активності в межах обраної вікової категорії. До вибірки увійшли юнаки та дівчата віком від 17 до 30 років, які є студентами або працюють у різних сферах. Опитування мало на меті охопити молодь із різних типів населених пунктів — як мешканців великих міст (Київ, Львів, Харків, Одеса), так і представників малих містечок та селищ.

Анкета складалася з 23 запитань, розподілених на тематичні блоки. Перший блок містив соціально-демографічні запитання — вік, стать, освіта, місце проживання, рід занять. Другий блок був присвячений використанню цифрових технологій та частоті користування соціальними мережами й платформами на зразок Instagram, Facebook, TikTok, Telegram, YouTube тощо.

Третій блок зосереджувався безпосередньо на формах громадянської активності в онлайні, зокрема участі в електронних петиціях, благодійних онлайн-зборах, підписці на ресурси із соціальною тематикою, участі в акціях через цифрові канали, створенні контенту з громадянським медіастом. Четвертий блок стосувався мотиваційної складової: що саме спонукає молодь долучатися до громадської активності у цифровому просторі — бажання медіан, солідарність, потреба самовираження, моральні переконання, вплив друзів або популярних інфлюенсерів. П'ятий блок торкався ставлення до цифрових інструментів як до ефективних каналів впливу на суспільні процеси (USAID, n.d.).

Питання в анкеті були переважно закритими, що дозволило провести кількісний аналіз відповідей. Деякі запитання були напіввідкритими — з можливістю власного доповнення. Для глибшого аналізу окремі запитання містили шкали оцінки — наприклад, п'ятибальну шкалу Лайкерта для визначення рівня згоди або частоти тієї чи іншої дії.

Перед початком основного етапу було проведено пілотне тестування анкети на невеликій групі з 10 осіб. Це дозволило виявити технічні помилки, уточнити формулювання деяких запитань і зробити анкету більш зручною для проходження.

Результати опитування були оброблені у програмі Microsoft Excel. Основними методами аналізу стали частотний аналіз, порівняння за віком та статтю, а також оцінка загальної тенденції щодо участі молоді у громадянському житті через цифрові канали. За необхідності було здійснено просту побудову діаграм та графіків для візуалізації отриманих результатів у наступному підрозділі.

Під час організації дослідження дотримано всіх етичних норм. Участь в опитуванні була добровільною, анонімною та без будь-якого примусу. Жодна особиста інформація, що могла б ідентифікувати респондента, не збиралася.

У такий спосіб проведене дослідження дозволило отримати цілісне уявлення про те, як молоді українці використовують цифровий простір для реалізації громадянської активності. У наступному підрозділі буде подано аналіз отриманих результатів та здійснено їх інтерпретацію в контексті загальної соціологічної проблематики цифрової участі.

2.2. Інтерпретація результатів дослідження

Аналіз результатів анкетного опитування молоді, яке було проведене у березні 2025 року серед 100 респондентів віком від 17 до 30 років, дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо особливостей громадянської активності цієї соціальної групи в цифровому середовищі. У ході дослідження вивчалися як загальні соціально-демографічні характеристики учасників, так і глибші показники, пов'язані з частотою використання цифрових платформ, формами участі, мотиваціями та рівнем самоусвідомлення громадянського впливу.

Насамперед варто зазначити, що в опитуванні взяли участь 100 осіб, з яких 61 % становили жінки, а 39 % — чоловіки. Вікова структура респондентів розподілилася наступним чином:

- 17–20 років — 34 %,
- 21–25 років — 46 %,
- 26–30 років — 20 %.

За місцем проживання 58 % респондентів мешкають у великих містах, 29 % — у містах районного значення та селищах, 13 % — у сільській місцевості. Тож варто зауважити, що більшість опитаних — це міська молодь студентського віку, що активно користується цифровими технологіями.

У відповідь на запитання щодо цифрових платформ, які використовуються найчастіше, перше місце посів Instagram (89 %), далі Telegram (77 %), YouTube (65 %), TikTok (54 %) та Facebook (32 %). Це свідчить про переважання візуально-орієнтованих і мобільних платформ, що відповідає загальносвітовим тенденціям цифрової комунікації серед молоді. Варто зазначити, що Facebook, який традиційно асоціюється з політичним та громадським контентом, у молоді використовується менше, що може вказувати на переорієнтацію громадянської активності на нові, швидші канали.

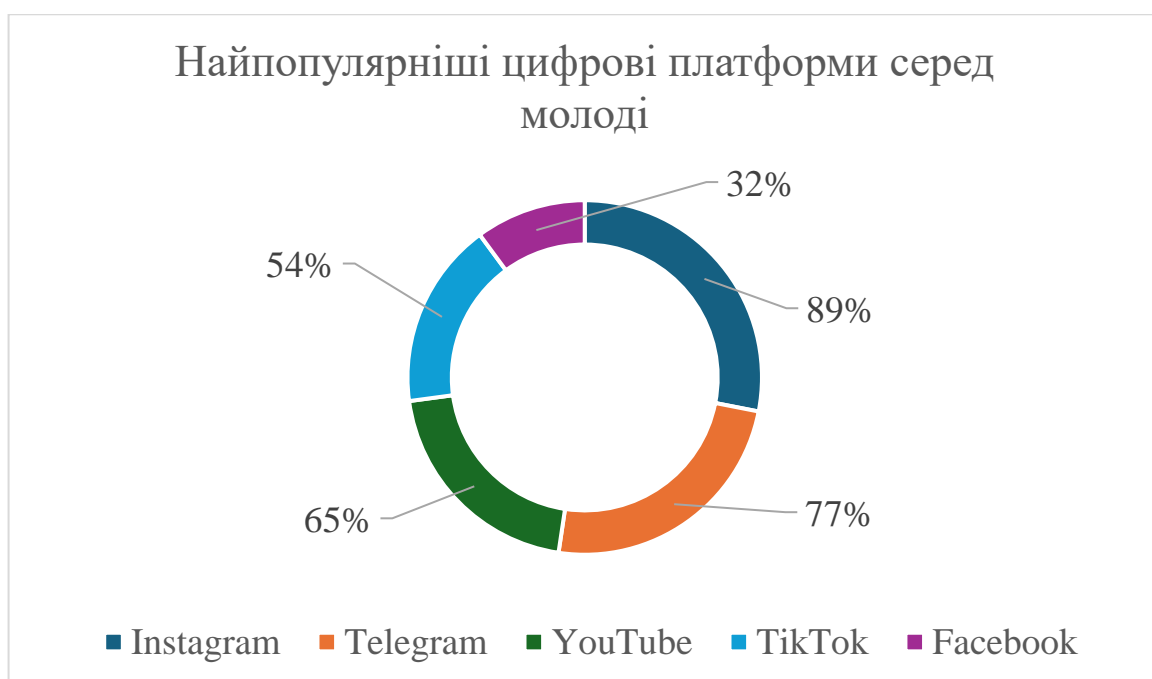

Рис. 2.1. Частота використання найпопулярніших цифрових платформ серед молоді

Джерела: складено автором на основі дослідження

Щодо участі в онлайн-формах громадянської активності, 67 % респондентів зазначили, що хоча б раз підписували електронну петицію. 58 % брали участь у благодійних онлайн-зборах коштів (через Monobank, Patreon, платформу Повернись живим тощо). 46 % вказали, що поширюють громадсько важливу інформацію у соціальних мережах (репости, пости, сторіз). 35 % — хоча б раз брали участь в онлайн-кампаніях підтримки, таких як #StandWithUkraine, #SaveAzovstal, або поширювали тематичні хештеги. 21 % респондентів створюють або публікують авторський контент з громадянською тематикою: блоги, відео, інфографіку.

Таблиця 2.1

Форми онлайн-громадянської активності

Форма активності	Респонденти, які брали участь
Підписання електронних петицій	67 %
Участь у благодійних онлайн-зборах	58 %
Поширення громадсько важливої інформації у соцмережах	46 %
Участь в онлайн-кампаніях (хештеги, флешмоби)	35 %
Створення авторського контенту з громадянською тематикою	21 %
Членство в громадських організаціях / постійних онлайн-ініціативах	12 %

Джерело: складено автором на основі дослідження

Водночас лише 12 % зазначили, що є учасниками зареєстрованих громадських організацій або онлайн-ініціатив, що свідчить про переважно неформальний характер молодіжної активності в цифровому середовищі. Молодь охочіше долучається до разових або ситуативних дій, а не до довготривалого структурованого членства в організаціях.

Таблиця 2.2

Мотивація до цифрової громадянської активності

Мотив	Відсоток респондентів
Прагнення медіан, соціальна справедливість	63 %
Усвідомлення громадянського обов'язку	48 %
Відчуття спільноти, соціальна ідентичність	41 %
Емоційна реакція на події (війна, катастрофи)	34 %
Популярність, вплив оточення ("так роблять усі")	25 %

Джерело: складено автором на основі дослідження

У блоці мотивації активності на перше місце вийшла потреба в соціальній справедливості та бажання медіан — цю опцію обрали 63 % респондентів. На другому місці — усвідомлення громадянського обов'язку (48 %). 41 % вказали, що беруть участь, бо це дає відчуття належності до спільноти, 34 % — через емоційну реакцію на певну подію (наприклад, військові злочини, екологічні катастрофи). 25 % відзначили, що це модно або «так роблять усі мої знайомі», що може свідчити про певну роль цифрового конформізму як фактору залучення.

На питання про те, наскільки ефективною респонденти вважають свою цифрову участь, 57 % відповіли, що відчувають певний вплив, хоча й не завжди

очевидний. 21 % вважають, що реального впливу немає, але участь важлива на рівні моральної підтримки. 17 % відповіли, що відчують сильну дію своїх дій на навколишнє середовище. Лише 5 % зазначили повну байдужість або недовіру до результатів цифрової активності.

Таблиця 2.3

Суб'єктивна оцінка ефективності цифрової участі

Оцінка ефективності	(%)
Відчуваю вплив, хоча не завжди очевидний	57 %
Участь більше символічна, моральна підтримка	21 %
Відчуваю сильний вплив своїх дій	17 %
Не вірю в результативність цифрової активності	5 %

Джерело: складено автором на основі дослідження

Рис. 2.2. Поінформованість про цифрові інструменти громадської участі

Джерела: складено автором на основі дослідження

Варто звернути увагу на показник інформованості про цифрові ініціативи державного та громадського сектору. Лише 28 % опитаних знають про платформу «єПетиція», 19 % користувалися застосунком «Дія» у розділі «Послуги громадянина» (петиції, підтримка ВПО тощо), 45 % читають Telegram-канали на теми волонтерства чи політичних новин, з яких найбільш відомі — «Новини України», «Сергій Стерненко», «Є питання», «Повернись живим».

Отже, результати дослідження свідчать про досить високий рівень залученості молоді до громадянської активності у цифровому середовищі, проте така активність має переважно неструктурований, ситуативний та неформальний характер. Молоді люди використовують цифрові платформи для реалізації власної громадянської позиції, однак не завжди мають глибоку інтеграцію у формальні громадські структури або довготривалі проекти.

Значна роль належить емоційній мотивації, персоналізованому впливу і так званому «громадянству споживача» — коли учасник швидко реагує на подію, але рідко бере участь у плануванні чи розвитку ініціатив. Водночас цифрова активність виконує важливу функцію соціальної інтеграції, самоідентифікації, виховання відповідальності та формування публічної думки.

Отримані дані дають підстави стверджувати, що цифрові комунікації є не лише технічним каналом, а структурним чинником трансформації громадянської культури молоді. Саме в інтернет-середовищі формуються нові навички участі, активізуються емоційні та моральні складові громадянства, медіанюються звичні межі між приватним і публічним.

2.3. Аналіз впливу цифрових комунікацій на форми громадянської участі

Аналіз впливу цифрових комунікацій на форми та інтенсивність громадянської участі дозволяє виявити суттєві медіани у структурі соціальної активності молоді під впливом цифрових технологій. Зібрані в результаті емпіричного дослідження дані свідчать про те, що цифрове середовище стало не просто альтернативним каналом комунікації, а самостійним простором для реалізації громадянських ініціатив. Молодь використовує онлайн-інструменти не лише для інформування, але й для мобілізації, висловлення позиції, збору коштів та участі у важливих суспільних процесах (Савченко, 2021).

Результати опитування демонструють, що переважна більшість молодих людей залучені до тих чи інших форм цифрової громадянської участі. Найбільш поширеними практиками є підписання електронних петицій, участь у благодійних онлайн-зборах, поширення суспільно важливої інформації через соціальні мережі, участь у тематичних хештег-кампаніях, а також створення контенту з громадянським або соціальним медіастом. Ці форми активності є менш інституціоналізованими, але водночас більш мобільними, емоційними та персоналізованими, що відповідає загальним тенденціям розвитку цифрової комунікації (Центр Разумкова).

Інтенсивність участі молоді у громадському житті через цифрові платформи залежить від кількох ключових факторів. По-перше, це легкість та швидкість включення в онлайн-ініціативи. Цифрове середовище дозволяє брати участь у соціально значущих подіях без фізичної присутності, у зручний час та в індивідуальному темпі. По-друге, важливою є емоційна складова: багато респондентів зазначали, що їх участь у цифровій активності була реакцією на конкретну подію, моральне потрясіння чи почуття солідарності з постраждалими. По-третє, роль відіграє медіасередовище, в якому молодь постійно перебуває: популярні Telegram-канали, Instagram-сторінки волонтерів чи TikTok-блогерів формують уявлення про «норму участі», створюючи ефект включення до спільноти однодумців (UNDP, 2021).

Однак інтенсивність участі не завжди корелює з глибиною включення в громадські процеси. Більшість дій мають разовий або ситуативний характер, і лише незначна частка молоді бере участь у стабільних формах активності — таких як членство в громадських організаціях чи участь у довготривалих ініціативах. Це свідчить про переважання спонтанного, «реактивного» типу участі над структурованою, «плановою» активністю. Молодь швидше реагує на емоційний імпульс або актуальну подію, ніж діє у межах чітко визначеної стратегії громадянської залученості.

Водночас цифрове середовище створює нові моделі участі, що виходять за межі традиційних уявлень про громадянську активність. Йдеться про так звану мікроучасть — лайки, репости, коментарі — які, хоч і здаються незначними, насправді формують публічний простір думок, конструюють символічні форми підтримки, посилюють відчуття присутності у суспільному житті. У таких діях важливо не лише висловлення позиції, але й сам факт залученості, який виконує функцію самоідентифікації та символічного приєднання до певної соціальної групи чи руху.

Цифрові технології також сприяють формуванню нових форматів лідерства: замість класичних громадських лідерів з'являються інфлюенсери, блогери, мікроавторитети, які через власні акаунти формують тематику громадського порядку денного. Молодь довіряє таким особам більше, ніж традиційним МЕДІА або політичним діячам, що відображає кризу довіри до класичних інституцій і водночас відкриває нові горизонти для мобілізації та самоорганізації (Ходаківський, 2021).

Аналіз результатів показує, що цифрова активність молоді має виражений гібридний характер — поєднує емоційні, естетичні, моральні та прагматичні мотиви. Це не завжди політична активність у вузькому сенсі, але завжди — акт громадянської суб'єктності, в якому віддзеркалюється сучасна молодіжна культура, цифрові звички та спосіб осмислення соціальної реальності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що цифрові комунікації не лише урізноманітнили форми громадянської участі, а й значно посилили її інтенсивність, зробивши участь більш доступною, персоналізованою та гнучкою. Молодь активно використовує ці можливості, однак характер такої участі залишається динамічним, фрагментарним і багато в чому залежним від контексту. Це формує нову громадянську культуру, де цифрові інструменти не просто доповнюють традиційні форми, а творять власну, унікальну логіку участі.

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження громадянської активності молоді в цифровому середовищі дозволило виявити ключові тенденції та специфіку її реалізації в сучасних умовах. Результати опитування підтвердили, що молодь активно використовує цифрові платформи для соціальної участі, обираючи різноманітні форми громадянської активності, зокрема підписання електронних петицій, участь у благодійних онлайн-зборах, поширення громадсько важливої інформації у соціальних мережах та підтримку онлайн-кампаній. Це свідчить про те, що цифрові технології стали невід'ємною складовою громадянської практики серед молоді, дозволяючи швидко мобілізувати ресурси, залучати велику кількість учасників та оперативно реагувати на суспільно важливі події.

Аналіз мотивації молоді до цифрової активності показав, що основними спонукальними чинниками є прагнення соціальної справедливості, бажання медіан та усвідомлення громадянського обов'язку. Емоційна реакція на події також відіграє важливу роль, особливо у контексті актуальних соціальних чи політичних викликів. Водночас важливим є те, що цифрова активність молоді здебільшого має ситуативний та неструктурований характер: молоді люди частіше залучаються до разових або емоційно забарвлених ініціатив, ніж до довготривалих проєктів або членства у громадських організаціях.

Дослідження також виявило високий рівень залежності активності молоді від популярних цифрових платформ, таких як Instagram, Telegram, YouTube та TikTok. Це пояснюється візуальною орієнтацією сучасних соціальних мереж, їх мобільністю та здатністю швидко поширювати інформацію. Проте виявлено, що молодь недостатньо інтегрована у структуровані громадянські ініціативи, що може свідчити про певну фрагментованість та поверхневий характер цифрової участі.

Таким чином, цифрове середовище стало новим простором громадянської активності, у якому молодь знаходить можливості для самовираження, соціальної взаємодії та впливу на суспільні процеси. Однак для підвищення рівня структурованості та ефективності цієї активності необхідно сприяти залученню молоді до більш довготривалих ініціатив, підтримувати цифрову грамотність та розвивати навички організаційної участі. Це дозволить посилити громадянський потенціал молоді та сприяти формуванню нової культури соціальної відповідальності в умовах цифрової епохи.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

3.1. Особливості переходу громадянської участі з офлайну в онлайн-середовище

У сучасну цифрову епоху громадянська участь зазнає суттєвих медіан, головною з яких є поступовий, але незворотний перехід від традиційних офлайн-форм взаємодії до онлайн-середовища. Цей перехід не є механічним переміщенням активності з одного простору в інший, а являє собою глибоку

трансформацію логіки, структур, інструментів і медіасту громадянської участі. Особливо яскраво цей процес виявляється в молодіжному середовищі, яке органічно інтегроване у цифрові технології та активно формує нові практики соціальної взаємодії.

Офлайн-участь традиційно асоціюється з фізичною присутністю: участю в мітингах, зборах, волонтерських акціях, засіданнях органів самоврядування, благодійних ярмарках чи громадських слуханнях. Ці форми характеризуються високим рівнем структурованості, чіткою організаційною формою, а також потребою у часових, просторових і людських ресурсах. Вони забезпечують глибше занурення в проблематику, безпосередню взаємодію між учасниками, емоційний контакт, але водночас мають низку обмежень: потребують логістики, доступності локації, координації з органами влади, фізичної безпеки тощо (Council of Europe, 2021).

Онлайн-участь натомість позбавлена таких бар'єрів. Вона дає змогу долучатися до громадської активності незалежно від місця перебування, часу доби, фізичних можливостей або навіть соціального статусу. Молодь може підписати петицію, поширити важливу інформацію, взяти участь у кампанії солідарності або зробити донат за кілька кліків. Така доступність значно розширює потенційну аудиторію учасників, знижує поріг входження та стимулює ситуативну участь, що є особливо цінним у кризових умовах — наприклад, під час війни, пандемії або соціальних потрясінь.

Перехід громадянської активності в онлайн має низку характерних рис. По-перше, це гнучкість та мультитемпоральність: користувачі самі обирають час і тривалість участі. По-друге, багаторівневість включення: можна бути пасивним спостерігачем, активним поширювачем, організатором чи ініціатором. По-третє, поява нових форм впливу: меми, сторіз, короткі відео, челенджі, цифрові флешмоби стали інструментами вираження громадянської позиції (OECD, 2020).

При цьому важливо усвідомлювати, що онлайн-участь не є автоматично ефективнішою або глибшою, ніж офлайн. Вона має свої ризики та обмеження:

поверховість залучення, зниження рівня особистої відповідальності, домінування емоцій над раціональністю, вплив алгоритмів соцмереж на тематику участі, а також небезпеку «втоми від активності» у вигляді цифрового перенасичення.

У цифровому середовищі медіанюється і структура соціального капіталу. Якщо офлайн-участь часто базується на локальних зв'язках — спільноті, знайомствах, географічній близькості, — то онлайн-участь ґрунтується на мережових зв'язках: спільних інтересах, світоглядній близькості, алгоритмічному перетині інформаційних бульбашок. Це формує нові «цифрові громади», що можуть бути як потужним ресурсом солідарності, так і джерелом фрагментації суспільства (Закон України «Про електронні петиції», 2015).

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика офлайн- та онлайн-громадянської участі
молоді**

Ознака	Офлайн-участь	Онлайн-участь
Форма реалізації	Фізична присутність, участь у подіях, зборах, акціях	Дистанційна участь через цифрові інструменти (соцмережі, платформи, застосунки)
Потреба в ресурсах	Високі витрати часу, логістики, координації	Мінімальні витрати часу та організації
Характер взаємодії	Особистий контакт, емоційна залученість, глибока взаємодія	Непряме спілкування, висока швидкість, масовість

Рівень структурованості	Високий (організації, збори, регламенти)	Гнучкий, ситуативний, горизонтальні структури
Поріг входження	Високий: потрібні час, бажання, іноді фінансові витрати	Низький: достатньо смартфона чи комп'ютера з доступом до Інтернету
Мотивація участі	Переважно ціннісна та обов'язкова	Часто емоційна, ситуативна, символічна
Інструменти впливу	Прямі дії, мітинги, звернення, участь у слуханнях	Петиції, репости, хештеги, челенджі, блогінг, краудфандинг
Тип соціального капіталу	Локальний (географічна спільнота, знайомства)	Мережевий (інтереси, цінності, алгоритмічні зв'язки)
Недоліки / ризики	Фізичні обмеження, безпека, складність координації	Поверховість, емоційність, алгоритмічна бульбашка, цифрове перевантаження
Визнання інституціями	Високе, офіційно враховується	Часто недооцінюється або вважається «недійсною»
Приклади участі	Волонтерські акції, мітинги, громадські слухання	Петиції, флешмоби, онлайн-збори, кампанії в TikTok / Telegram / Instagram

Джерело: складено автором на основі дослідження

У сучасну цифрову епоху громадянська участь зазнає суттєвих змін, головною з яких є поступовий, але незворотний перехід від традиційних офлайн-форм взаємодії до онлайн-середовища. Цей перехід не є механічним переміщенням активності з одного простору в інший, а являє собою глибоку трансформацію логіки, структур, інструментів і змісту громадянської участі. Особливо яскраво цей процес виявляється в молодіжному середовищі, яке

органічно інтегроване у цифрові технології та активно формує нові практики соціальної взаємодії.

Молодь не лише активно використовує цифрові платформи для участі в соціально значущих подіях, але й все більше залучається до розробки, підтримки та модернізації цифрових інструментів, які роблять громадянську активність більш доступною та ефективною. Це включає участь у розробці цифрових платформ для голосування, електронних петицій, краудфандингових кампаній та інших форм онлайн-взаємодії. Підвищення рівня цифрової грамотності та участь у створенні цих інструментів сприяє не лише залученню до суспільного життя, але й формуванню відчуття співучасті у демократичних процесах.

У цифровому середовищі змінюється і структура соціального капіталу. Якщо офлайн-участь часто базується на локальних зв'язках — спільноті, знайомствах, географічній близькості, — то онлайн-участь ґрунтується на мережових зв'язках: спільних інтересах, світоглядній близькості, алгоритмічному перетині інформаційних бульбашок. Це формує нові «цифрові громади», що можуть бути як потужним ресурсом солідарності, так і джерелом фрагментації суспільства.

Молодь має можливість не лише брати участь у вже створених ініціативах, але й бути рушійною силою для розвитку нових цифрових платформ. Активна співучасть у розвитку цифрової інфраструктури дозволяє молодим людям формувати нові підходи до громадянської участі, підвищуючи рівень прозорості, доступності та ефективності.

3.2. Інформаційні ризики та роль медіаграмотності в цифровій громадянській культурі

У цифрову епоху, коли інформація циркулює з надзвичайною швидкістю, а соціальні мережі стали основним каналом спілкування, медіапростір відіграє вирішальну роль у формуванні громадянської свідомості, настанов і моделей

поведінки. Водночас, разом із розширенням можливостей участі, цифрове середовище породжує нові ризики, які можуть підважити саму суть громадянської активності. Йдеться передусім про інформаційні виклики, що впливають на якість громадянського вибору, рівень поінформованості, психологічну стійкість та здатність до критичного мислення.

Одним із головних ризиків сучасного інформаційного середовища є поширення фейкових новин (fake news), маніпулятивного контенту, дезінформації та пропаганди. В умовах гібридної війни, яку веде Росія проти України, ці явища набувають особливої небезпечності, оскільки спрямовані на розкол суспільства, підрив довіри до інституцій, деморалізацію населення та формування викривленого уявлення про події.

Крім того, серйозною проблемою є явище інформаційної перенасиченості (information overload), коли користувач отримує надмірну кількість повідомлень, новин, сигналів, що призводить до втрати концентрації, апатії, або, навпаки, емоційного виснаження. Це може викликати стан цифрової тривожності, зниження здатності до аналітичного осмислення побаченого, поверховість у сприйнятті навіть важливих тем (Чуприна, 2021).

Ще одним викликом є бульбашки фільтрів (filter bubbles) — алгоритмічні механізми, які формують для кожного користувача «персоналізовану реальність». Соціальні мережі та пошукові системи надають перевагу контенту, що відповідає попереднім вподобанням користувача, тим самим ізолюючи його від альтернативних точок зору. Це формує одностороннє уявлення про події, сприяє радикалізації думок, поглиблює суспільну поляризацію та знижує рівень толерантності в публічному дискурсі.

Окрему загрозу становлять анонімні джерела інформації, бот-мережі, фейкові акаунти, «сірі» Telegram-канали, що часто поширюють неперевірену або відверто ворожу інформацію. Молоді користувачі, не маючи достатнього досвіду або критичних навичок, можуть легко потрапити під вплив таких джерел, приймаючи маніпуляції за достовірні факти. Також ризикованою є так звана «експрес-експертність» — коли популярні блогери або впливові

інфлюенсери без відповідної фахової підготовки висловлюють думки, що сприймаються аудиторією як істинні, незаперечні та універсальні [37].

Таблиця 3.2

Інформаційні ризики в цифровому середовищі та роль медіаграмотності в їх подоланні

Інформаційний ризик	Суть загрози	Шляхи нейтралізації через медіаграмотність
Фейкові новини, дезінформація	Намір поширити неправдиву або маніпулятивну інформацію для дестабілізації суспільства	Перевірка джерел, навички фактчекінгу, критичний аналіз медіасту
Пропаганда і маніпуляції	Спрямоване формування спотвореної картини світу	Усвідомлення емоційного впливу, здатність розпізнавати риторичні прийоми та упередженість
Інформаційна перенасиченість (overload)	Надлишок повідомлень призводить до апатії або тривожності	Розвиток інформаційної гігієни: дозування контенту, усвідомлене споживання, тайм-менеджмент у соцмережах
Фільтраційні бульбашки (filter bubbles)	Алгоритми соцмереж ізолюють користувача від альтернативних точок зору	Уміння шукати різні джерела інформації, вихід за межі персоналізованого контенту

Бот-мережі та фейкові акаунти	Імітація масової підтримки або атак з метою маніпуляції громадською думкою	Розпізнавання шаблонних коментарів, перевірка профілів, обережність у поширенні неперевіреної інформації
Інфлюенсери без експертності ("експрес-експерти")	Поширення спрощених або помилкових трактувань важливих тем людьми без фахових знань	Критичне мислення, вміння відрізнити думку від фактів, орієнтація на надійні джерела
Емоційне виснаження і цифрова тривожність	Втрата здатності сприймати складну інформацію через постійне інформаційне навантаження	Розвиток психологічної стійкості, баланс між онлайн- та офлайн-активністю, емоційна саморефлексія
Відсутність етичної відповідальності	Анонімність або необізнаність сприяє поширенню шкідливого контенту	Розуміння наслідків онлайн-дискурсу, формування культури відповідального контентотворення

Джерело: складено автором на основі дослідження

У цьому контексті особливої актуальності набуває поняття медіаграмотності — ключової компетенції сучасного громадянина, яка включає здатність аналізувати, оцінювати, створювати, поширювати та відповідально споживати медіаінформацію. Медіаграмотність — це не просто технічна навичка перевірки фактів, а цілісна система критичного мислення, розуміння механізмів впливу медіа та здатності до самостійного судження.

Для молоді медіаграмотність є запорукою безпечної навігації в цифровому середовищі. Вона дозволяє:

- розпізнавати фейки, маніпуляції, джінсу та пропаганду;
- перевіряти джерела інформації, розуміти контекст та мету повідомлення;
- уникати втягування в інформаційні провокації та штучно створені конфлікти;
- зберігати психологічну стійкість у ситуації інформаційного тиску;
- бути відповідальним контентотворцем — створювати інформацію, що не шкодить, а збагачує суспільний дискурс.

Важливим компонентом медіаграмотності є етична свідомість. Користувач повинен розуміти, що навіть один пост або коментар має наслідки: поширення паніки, дискредитація людей, поширення ворожнечі чи навпаки — підтримка, солідарність, натхнення. У цифрову добу кожен користувач — це потенційний медіаактор, а тому — учасник формування громадської думки.

В Україні зростає увага до медіаграмотності як елементу освіти. Впроваджуються освітні програми, тренінги, інформаційні кампанії, розробляються методичні матеріали для шкіл та університетів. Активно діють ініціативи на кшталт «Фільтр», MediaLab, StopFake, які поширюють знання про безпечне медіакористування, фактчекінг, протидію дезінформації. Проте рівень охоплення молоді такими проєктами ще недостатній, особливо поза межами великих міст.

У цифровому суспільстві медіаграмотність стає невід’ємною частиною громадянської культури. Вона є основою для відповідального користування інформацією, формування стійкої, інклюзивної та демократичної цифрової спільноти. Успішна громадянська участь у цифрову епоху неможлива без здатності критично мислити, відрізнити правду від маніпуляції та використовувати медіа як інструмент творення, а не руйнування [38].

Ключові ініціативи з розвитку медіаграмотності серед молоді в Україні

Назва ініціативи / програми	Організатор / партнер	Цільова аудиторія	Основні напрямки діяльності
«Фільтр»	Міністерство культури та інформаційної політики України	Молодь, студенти, школярі	Онлайн-курси, відеоуроки, тести на перевірку фактів, освітні кампанії
MediaLab	Академія Української Преси + DW Akademie	Молодь, освітяни, журналісти	Освітні тренінги з медіаграмотності, розвиток локальних медіаосередків
StopFake	Громадська організація «Міжнародний центр перспективних досліджень»	Широка аудиторія, активна молодь	Виявлення фейків, аналіз маніпуляцій, база прикладів дезінформації
Онлайн-курс «Медіаграмотність для громадян»	EdEra + IREX + Нацрада з питань телерадіомовлення	Школярі, студенти, громадяни	Відкритий доступ до безкоштовного курсу з відео, тестами, сертифікатом

Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність	IREX за підтримки посольства США	Школярі та викладачі шкіл	Інтеграція елементів медіаграмотності в шкільні програми
YouthMediaLab	UNICEF + Мінцифра	Молоді відеоблогери, контентмейкери	Створення контенту, навчання відповідальному блогінгу, проекти соціального відео
Проект «VeryVerified»	IREX + EdEra	Молодь, студенти, широке населення	Курс про фейки, маніпуляції, алгоритми соцмереж, алгоритм фактчекінгу

Джерело: складено автором на основі дослідження

Підвищення рівня медіаграмотності, розвиток критичного мислення та навичок фактчекінгу є важливими умовами для підвищення якості цифрової участі молоді. Важливо, щоб молодь активно долучалася до ініціатив з розвитку медіаграмотності, самостійно розвивала компетенції критичного аналізу інформації та ставала провідником змін у своєму середовищі.

3.3. Напрями підтримки, розвитку та вдосконалення громадянської активності молоді в умовах цифрової трансформації

Громадянська активність молоді в епоху цифрових технологій — це не лише показник демократичного розвитку суспільства, а й ключ до його стабільності, адаптивності та інноваційного потенціалу. Однак для того, щоб ця активність була не лише численною, а й медіаствоною, сталою та конструктивною, необхідні цілеспрямовані зусилля з боку держави, освітньої системи, громадянського суспільства та самої молоді. Нижче розглянуто ключові напрями вдосконалення цього процесу.

Розбудова сталих інституційних засад для цифрової громадянської участі молоді є першочерговим і системоутворювальним кроком у забезпеченні сталого залучення нових поколінь до суспільного життя. За відсутності політичної волі, ефективних державних механізмів підтримки та інституційної легітимації цифрових практик активність молоді в онлайн-середовищі часто залишається точковою, ситуативною та позбавленою реального впливу. Тому завдання інституцій — не просто «визнати» існування цифрової участі, а створити умови, за яких ця участь буде ефективною, захищеною, продуктивною та сприйматиметься як повноцінний елемент демократичного процесу (World Economic Forum, 2022).

Необхідно сформулювати комплексну державну політику, що регулює питання цифрової громадянської участі як частину молодіжної політики та політики електронної демократії. Ця політика має включати:

- розробку нормативно-правових актів, які офіційно визнають цифрову участь (електронні петиції, онлайн-консультації, цифрове волонтерство) як легітимні форми громадської активності;

- внесення доповнень до законів України про молодь, про громадянське суспільство, про електронне врядування, що передбачають інклюзивність та доступність цифрових інструментів для молоді;

– створення стратегічних рамок участі молоді у прийнятті рішень онлайн, з чіткими стандартами, процедурами зворотного зв'язку, прозорістю результатів участі [35].

Такий підхід дозволить трансформувати участь із «реактивної дії» у структуровану модель впливу — молодь не лише звертатиметься, але й бачитиме результати своєї участі. Наразі в Україні існує низка інструментів е-демократії: «єПетиція», система «Відкритий бюджет», електронні консультації на місцевому рівні. Проте вони:

– часто мають неінтуїтивний інтерфейс, незрозумілу процедуру або неадаптовані під потреби молоді аудиторії;

– не супроводжуються активною комунікацією, що робить їх маловідомими або нецікавими;

– майже не мають інтеграції із соціальними мережами, звідки молодь фактично і споживає інформацію (Слюсаренко, 2020).

Потрібне створення або оновлення платформ із урахуванням наступних критеріїв:

– мобільність і простота використання — зручний інтерфейс, швидкий доступ, адаптація під смартфони;

– візуальна та емоційна привабливість — графіка, відеоінструкції, особисті кабінети, рейтингова система;

– автоматичний зворотний зв'язок — повідомлення про статус петиції, результати консультацій, реакції депутатів;

– інтеграція з соцмережами (Telegram-боти, сторінки у Facebook, Instagram) для поширення ініціатив (UNESCO, 2021).

Такі технології мають супроводжуватись кампаніями залучення, з роз'ясненням, чому важливо користуватись ними, прикладами медіан, що стали можливими завдяки цифровій участі молоді. Цифрові технології мають служити реальним каналом включення молоді в процеси прийняття рішень, а не просто імітацією діалогу. Це передбачає:

– впровадження практики онлайн-консультацій з молоддю при розробці нормативно-правових актів на національному та місцевому рівнях;

– створення молодіжних цифрових дорадчих органів при ОТГ, міністерствах, обласних адміністраціях — з функціями подання ініціатив, участі у публічних обговореннях;

– визнання онлайн-опитувань і молодіжних платформ як легітимного джерела рекомендацій при формуванні політик;

– забезпечення впливу на бюджетні рішення — наприклад, через інструменти «бюджету участі», в якому можуть брати участь онлайн і навіть анонімно молоді люди віком від 16 років (StopFake.org, n.d.).

Успішним прикладом такого підходу може бути досвід міста Львова, де запроваджено «Молодіжний громадський бюджет», участь у якому можлива повністю онлайн, а переможці отримують реальне фінансування проєктів. Для ефективної та довготривалої участі необхідні системи захисту прав і свобод молоді у цифровому середовищі. До таких заходів належать:

– законодавчий захист від кібербулінгу, онлайн-пресингу, викривлення репутації через цифрову активність;

– гарантії анонімності у питаннях чутливих тем (наприклад, гендерна рівність, екологічні конфлікти, протидія корупції);

– створення кодексів етичної участі, які можуть розроблятися за участю молоді та бути частиною роботи платформ електронної демократії;

– незалежний моніторинг цифрових процесів, особливо під час кампаній або громадських обговорень — для недопущення маніпуляцій, бото-участі, накручування голосів (Pew Research Center, n.d.).

Ці механізми забезпечують довіру молоді до цифрової участі — коли її голос не ігнорується, не спотворюється і не загрожує її безпеці.

Не менш важливою є проактивна позиція держави: не просто реагувати на запити молоді, а ініціювати взаємодію. Це може виявлятися у:

– організації конкурсів молодіжних цифрових ідей на місцевому рівні;

– відкритому запрошенні до публічного оцінювання діяльності органів влади з боку молоді — через цифрові форми фідбеку;

– участі представників влади в молодіжних стрімах, TikTok-челенджах, Instagram-обговореннях, що надає новий рівень діалогу (Пасічник, 2023).

Цифрове громадянство у XXI столітті перестає бути лише темою обговорень футурологів або IT-фахівців — воно стає невід’ємною складовою повсякденного життя кожної активної особи. Особливо це стосується молоді, яка, з одного боку, природно інтегрована у цифрове середовище, а з іншого — не завжди має достатній рівень критичного мислення, аналітичних навичок, правової обізнаності й цифрової етики для повноцінної участі у громадському житті. Саме тому модернізація освітньої системи у напрямі формування цифрових громадянських компетентностей є стратегічно необхідною для розвитку сталого, свідомого й активного громадянського суспільства.

Наразі громадянська освіта у шкільній та вищій освіті здебільшого обмежується теоретичними знаннями про Конституцію, права людини, політичну систему. Такий підхід потребує радикального оновлення — акцент має бути перенесений з пасивного засвоєння на активну громадянську дію в цифровому середовищі. Це означає:

– введення в освітній процес модулів про цифрові права, безпеку в мережі, цифрову етику, механізми електронної участі;

– розгляд практичних кейсів — як подати петицію, створити онлайн-кампанію, перевірити інформацію, подати запит до органів влади;

– створення інтерактивних симуляцій, які дозволяють учням та студентам моделювати процеси е-демократії, брати участь у віртуальних дебатах, імітувати прийняття рішень онлайн (USAID, n.d.).

Наприклад, шкільний урок може передбачати практичне завдання: створити власну онлайн-ініціативу з вирішення локальної проблеми та просунути її через соціальні мережі, а в університеті — захистити концепцію цифрового громадського проєкту з реальними критеріями оцінки.

Цифрова грамотність сьогодні є не лише технічною спроможністю користуватись інтернетом чи додатками. Вона включає вміння орієнтуватися у складному інформаційному середовищі, розуміти цифрові права, захищати свої дані, аналізувати джерела, створювати відповідальний контент. Для цього потрібне:

- запровадження обов’язкових курсів цифрової грамотності у школах та ЗВО (від базового рівня до медіааналітики);

- розробка національного стандарту цифрових громадянських компетентностей, аналогічного до «European Digital Competence Framework» (DigComp);

- інтеграція цифрових практик у всі предмети — не лише в інформатику, а й історію, правознавство, географію, мистецтво (Постанова КМУ №1035, 2020).

Приклад: на уроці історії учні вивчають Євромайдан не лише як хронологію подій, а й аналізують роль соціальних мереж, створюють власний відеоролик або інфографіку на основі архівних цифрових даних.

Неформальна освіта — тренінги, онлайн-курси, літні школи, проекти молодіжних організацій — часто є більш динамічним і прикладним джерелом формування цифрових громадянських навичок, ніж офіційна система. Саме тому важливо:

- інституційно підтримати неформальні освітні ініціативи через фінансування, промоцію та визнання їх сертифікатів у рамках формальної освіти;

- створити національну платформу електронного навчання з відкритим доступом до курсів із громадянської активності, медіаграмотності, цифрової етики;

- розвивати інструменти онлайн-волонтерства — програми, що поєднують навчання з практикою: наприклад, аналіз петицій, адміністрування молодіжних сторінок, фактчекінг новин (Інститут масової інформації, n.d.).

Одним із прикладів може бути українська платформа «Фільтр», яка пропонує прості і зрозумілі інструменти для вивчення медіаграмотності в ігровій формі. Молодь не лише споживає інформацію, а й активно її створює — в Instagram, TikTok, YouTube, блогах, подкастах. Завдання освіти — направити цей потенціал у конструктивне русло, надати навички відповідального сторітелінгу, журналістики, візуального аналізу та самовираження без шкоди іншим. Це включає:

- курси «Громадянська журналістика», «Соціальний TikTok», «Креативна інфографіка», «Візуалізація громадської думки»;
- конкурси відео/постів на громадську тематику з подальшим обговоренням, рецензіями, публікацією на партнерських платформах;
- співпрацю з медіа та громадськими організаціями, які можуть публікувати контент молоді, забезпечуючи реальне включення у публічну сферу (Український інститут майбутнього).

Освіта стає не лише джерелом знань, а лабораторією реальної цифрової участі. Окремим викликом є те, що самі школи та університети часто не використовують цифрові інструменти демократичного врядування: студентське самоврядування застаріле, сайти неактуальні, голосування нецифровізовані.

Потрібно впровадити електронні платформи студентської участі в управлінні (наприклад, е-голосування, збір пропозицій, цифрові щоденники ініціатив); створити молодіжні цифрові ради при адміністраціях ЗВО або департаментах освіти; підтримати молодіжні е-журнали, відеоблоги, Instagram-канали закладів освіти, які висвітлюють суспільні теми. Коли сама освітня інституція є прикладом демократії в дії через цифрові інструменти, молодь автоматично вчиться бути активною не через теорію, а через щоденний досвід.

Освітня модернізація — це не лише про нові технології, а про нову педагогічну філософію, де молодь розглядається як суб'єкт, а не об'єкт освіти. Цифрові громадянські компетентності мають стати такими ж базовими, як

грамотність чи математика, адже лише критично мислячий, технологічно обізнаний і етично свідомий громадянин може забезпечити сталий розвиток демократичного суспільства в епоху цифрових викликів (Transparency International Ukraine).

Однією з найсильніших сторін сучасної молоді є її здатність до самоорганізації, ініціативності та креативності. Молоді люди часто виступають ініціаторами соціальних кампаній, онлайн-флешмобів, інформаційних проєктів, волонтерських зборів. Проте для того, щоб ці ініціативи з аматорських перетворювалися на системно впливові, необхідна комплексна підтримка з боку держави, місцевої влади, громадського сектору та медіа.

Молодіжні ініціативи часто стикаються з нестачею стартових ресурсів. Тому необхідно впровадити прозору систему мікрогрантів для реалізації цифрових проєктів (соціальні медіакампанії, краудфандинг, цифрова просвіта тощо); створити молодіжні фонди громадських ініціатив на рівні ОТГ, шкіл, ЗВО; запровадити державну програму мікрофінансування цифрових хабів у громадах для підтримки волонтерської активності (Осадчий, 2021).

Ідеї — є, а досвіду часто бракує. Потрібна мережа менторів (журналісти, юристи, SMM-спеціалісти, активісти), які надають безкоштовні онлайн-консультації; платформи пітчінгу ідей: онлайн-заходи, на яких молодь презентує проєкти перед експертами, отримуючи зворотний зв'язок; — інкубатори громадянських ініціатив — хаби, де проєкти розробляються від ідеї до реалізації.

Для цифрової активності важливо бути видимою. Тому потрібно створити національну платформу просування молодіжних ініціатив; заохочувати МЕДІА до публікації історій молодих активістів; проводити медіакампанії «облич громадянського суспільства» — сторітелінг про звичайних людей, які стали агентами медіан (Тищенко, 2022).

Незважаючи на загальну діджиталізацію країни, цифровий розрив між містом і селом все ще відчутний. Молодь у невеликих населених пунктах має

обмежений доступ до цифрових технологій, навчання, техніки та середовищ підтримки.

Потрібно створювати простори для цифрової активності в сільських громадах — з технікою, інтернетом, проєкторами, зонами для креативної роботи; мультимедійні студії в школах для запису подкастів, створення відео, ведення блогів; партнерства з бібліотеками, які стають не лише точками доступу до книжок, а й осередками цифрової освіти.

Регіональні хаби цифрової участі. Такі хаби організують офлайн- і онлайн-навчання, тренінги, хакатони; створюють локальні спільноти активістів, які обмінюються досвідом; координують громадянські дії в онлайн-середовищі з місцевими темами — від екології до питань благоустрою.

Щодо цифрової інклюзивності, то особливу увагу варто приділити молоді з маломобільних груп (люди з інвалідністю, біженці, ВПО) — через адаптовані формати участі; стипендіальним програмам для активістів із віддалених територій. Цифрове покоління діє не лише раціонально, а й емоційно. Участь має бути не лише корисною, а й захопливою, доступною та безпечною (Міністерство цифрової трансформації України).

Щодо емоційної привабливості участі, то це досягається через гейміфікацію (рівні, бейджі, нагороди); челенджі, конкурси, флешмоби, які залучають навіть пасивних користувачів; соціальне визнання — публічне дякування, відзначення на сторінках громад, вручення сертифікатів.

Цифрова активність має супроводжуватись антибулінговими політиками в онлайн-групах; психологічним супроводом для волонтерів, які переживають емоційне вигорання; захистом персональних даних та інформуванням про ризики онлайн-участі.

Кожен має відчувати, що участь для нього відкрита. Для цього потрібні спеціальні умови для молоді з особливими потребами; переклад на мову жестів, субтитри для відео; створення груп підтримки, модерація дискусій, уникнення дискримінації.

У цифрову епоху формування стійкої культури громадянської активності молоді неможливе без створення спільного національного наративу, в якому участь у суспільному житті асоціюється не лише з обов'язком чи потребою, а з особистісною цінністю, нормою поведінки та джерелом гордості. Інакше кажучи, громадянська активність має стати частиною колективної ідентичності нового покоління українців — такою самою невід'ємною, як приналежність до мови, культури, чи традиції спротиву (OECD, 2020).

Формування такого наративу передбачає трансформацію уявлень про те, хто є герой громадянського суспільства. Якщо раніше активіст сприймався переважно як представник політичного або громадського руху, то сьогоднішні цифрові реалії значно розширюють це поняття. Героями нової цифрової епохи стають ті, хто створює освітні TikTok-ролики, ініціює благодійні збори у соціальних мережах, знімає документальні відео про локальні проблеми, веде Telegram-канал про війну або запускає онлайн-ініціативи допомоги переселенцям. Це — реальні історії реальних людей, які мають надихати, формувати емоційний зв'язок і створювати позитивні моделі поведінки.

Водночас ключовим стає не лише персоніфікація, а й символічне осмислення цифрової участі. Важливо, щоб вона була не розпорошеною, а вписаною в спільну рамку смислів. З цією метою необхідно вибудовувати національні комунікаційні кампанії, які показують молоді, що їхні дії в онлайн-просторі — це не дрібниці, а частина великої історії спротиву, солідарності, розвитку.

Наприклад, акція в Instagram чи TikTok, присвячена певній даті, може стати об'єднавчим чинником для тисяч молодих українців, які, не будучи знайомими особисто, відчують спільність мети. Такі кампанії можуть бути приурочені до річниць Революції Гідності, важливих перемог на фронті, пам'яті героїв, або навіть локальних історій — як-от очищення річки у громаді чи порятунок школи від закриття (Інститут масової інформації, n.d.).

Цифровий наратив активності також повинен опиратись на креативну культуру. Молодь значно швидше й охочіше реагує на художні образи,

візуальні історії, меми, музику, анімацію, ніж на формальні заклики. Тому важливо залучати представників креативної індустрії — музикантів, режисерів, художників, дизайнерів, блогерів — до створення матеріалів, що не просто інформують, а надихають. Через короткі відео, соціальну рекламу, графіку та сторітелінг можна передати цінності залученості, взаємодопомоги, чесності, впливу.

Для забезпечення ефективної громадянської активності молоді у цифровому середовищі необхідно стимулювати її до активної співучасті у створенні та розвитку цифрових платформ. Це передбачає не лише участь у вже існуючих ініціативах, але й реалізацію молодіжних проєктів, спрямованих на підвищення прозорості, доступності та інклюзивності онлайн-участі. Молодь має бути не просто користувачем цифрових платформ, а їх співавтором та творцем. Також необхідно підтримувати молодіжні стартапи та цифрові ініціативи, що сприяють розвитку громадянської культури.

Цифрове громадянство має бути спрямоване на формування нової громадянської культури, де молодь виступає не лише активним учасником, але й креатором нових форм взаємодії у цифровому середовищі. Такий підхід дозволить забезпечити стале зростання рівня громадянської участі молоді, підвищити прозорість демократичних процесів та сприяти інклюзивності соціальних ініціатив.

Висновки до розділу 3

Перехід громадянської активності молоді в онлайн-середовище, що відбувається в умовах цифрової трансформації суспільства, має як значні перспективи, так і серйозні виклики. З одного боку, цифрові технології відкривають нові можливості для самовираження, швидкої мобілізації, взаємодії з громадськістю та реалізації громадянських ініціатив. Молодь активно використовує онлайн-інструменти для підписання петицій, участі у благодійних кампаніях, цифрових флешмобах, краудфандингу, що свідчить про високу залученість цієї соціальної групи до суспільного життя. Гнучкість,

доступність і мінімальні витрати ресурсів сприяють зниженню бар'єрів для участі, роблячи її можливою для більш широкого кола молодих людей, незалежно від їхнього місця проживання, соціального статусу або фізичних можливостей.

Однак, разом із новими можливостями цифрова епоха породжує й виклики. Серед них — інформаційні ризики, такі як фейкові новини, маніпулятивний контент, дезінформація та пропаганда, що можуть впливати на сприйняття реальності та формування громадянських позицій. Соціальні мережі часто сприяють створенню інформаційних бульбашок, у яких користувачі отримують лише той контент, що відповідає їхнім уподобанням, що обмежує доступ до альтернативних точок зору. Це призводить до радикалізації думок, фрагментації суспільства та зниження толерантності до інших поглядів.

У цьому контексті особливої актуальності набуває розвиток медіаграмотності серед молоді. Здатність критично мислити, розпізнавати маніпуляції, перевіряти достовірність інформації та уникати дезінформації є важливою умовою для ефективної громадянської участі в умовах цифрового середовища. Підвищення рівня медіаграмотності дозволяє молоді більш усвідомлено брати участь у соціально-політичних процесах, захищати свої права в онлайн-просторі та протистояти інформаційним атакам.

Крім цього, перспективи розвитку громадянської активності молоді в цифровому середовищі залежать від інституційної підтримки та інтеграції онлайн-участі в державні механізми прийняття рішень. Створення зручних платформ для електронних петицій, онлайн-консультацій, цифрового волонтерства, а також забезпечення прозорості та зворотного зв'язку від органів влади сприятиме підвищенню ефективності молодіжної участі. Лише за умови визнання онлайн-активності як повноправної форми громадянської участі можна очікувати реальних медіан у соціально-політичній сфері.

Таким чином, цифрова епоха відкриває перед молоддю нові можливості для участі в суспільному житті, проте водночас висуває нові вимоги щодо

критичного мислення, інформаційної безпеки та розвитку навичок медіаграмотності. Інтеграція цифрових інструментів у громадянську активність молоді потребує системної підтримки з боку держави, освіти та громадянського суспільства для забезпечення ефективної, безпечної та впливової участі в процесах демократичного розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, проведені дослідження дали змогу комплексно проаналізувати особливості трансформації форм громадянської активності молоді в умовах цифрової епохи, окреслити ключові тенденції, ризики та перспективи цього процесу. Основні результати роботи дозволяють сформулювати такі узагальнення:

По-перше, цифровізація суттєво трансформувала як медіаст, так і форми громадянської участі молоді. Онлайн-простір став не лише альтернативою офлайн-активності, а й автономною ареною для громадських дій, де молодь активно реалізує себе через електронні петиції, краудфандингові кампанії, цифрове волонтерство, блогінг, соціальні мережі, меми, відеоконтент та інші форми цифрової мобілізації. Це свідчить про появу нової парадигми участі, в якій переважає динамізм, ситуативність, персоніфікованість і символічна дія.

По-друге, емпіричне дослідження підтвердило високий рівень залучення молоді до цифрових форм громадянської активності. При цьому характер участі часто залишається фрагментарним, емоційно забарвленим, нерегулярним і позбавленим довготривалої стратегічної мотивації. Молоді люди швидше реагують на конкретну подію чи соціальний імпульс, ніж виявляють сталу залученість до інституційних громадських процесів.

По-третє, цифрове середовище створює як нові можливості, так і серйозні виклики. Серед основних ризиків виокремлено поширення дезінформації, зниження критичного мислення, інформаційну перевтому, маніпулятивний контент, цифрове вигорання. У цьому контексті надзвичайно актуальною постає проблема розвитку медіаграмотності як базової компетентності цифрового громадянина. Лише за умови свідомого, критичного і відповідального ставлення до інформації можлива ефективна й безпечна участь у суспільному житті.

По-четверте, громадянська активність молоді в цифрову епоху потребує системної підтримки на всіх рівнях — інституційному, освітньому,

інфраструктурному, комунікаційному. У роботі окреслено шість ключових напрямів удосконалення: інституційне медіацнення цифрової демократії; модернізація громадянської освіти; підтримка ініціатив «знизу»; розвиток локальної цифрової інфраструктури; формування культури залучення та безпечного онлайн-середовища; а також конструювання національного цифрового наративу активності як символічного простору ідентифікації молоді.

Узагальнюючи вищезгадане варто зазначити у висновку, що громадянська активність молоді у цифрову епоху — це багатовимірне явище, що об'єднує індивідуальні і колективні практики, емоційні й раціональні імпульси, короткотермінові дії та довготривалі цілі. Саме молодь нині виступає авангардом цифрового громадянства, і від того, якою буде її залученість, компетентність, етична культура та підтримка з боку суспільства, значною мірою залежить якість української демократії в найближчому майбутньому. Також необхідно вказати, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теми, однак окреслює концептуальні орієнтири та практичні інструменти для подальших досліджень, державного планування та громадських ініціатив, спрямованих на активізацію та підтримку молодіжної участі в умовах цифрової трансформації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко, В. П., & Савельєва, Л. О. (2020). *Соціологія*. ВЦ «Академія».
2. Головаха, Є. І., & Паніна, Н. В. (2018). *Соціальні медіани в Україні: фактори, тенденції, перспективи*. Ін-т соціології НАН України.
3. Гридковець, Л. М. (2021). *Молодь і соціальна активність: виклики XXI століття*. НПУ ім. М. Драгоманова.
4. Гутман, Л. (2019). *Соціальна активність особистості*. Права людини.
5. Ільїн, В. І. (2020). *Цифрова культура: філософські та соціокультурні аспекти*. Астропринт.
6. Кисельов, В. М. (2021). *Цифрова демократія: нові можливості участі громадян*. Парламентське вид-во.
7. Ковальчук, С. А. (2020). *Громадянське суспільство: теорія і практика*. ЛНУ ім. І. Франка.
8. Костюченко, Л. П. (2022). *Молодь в умовах цифрової трансформації суспільства*. ДНУ.
9. Липовецький, О. В. (2021). *Громадська думка в умовах інформаційного суспільства*. НІСД.
10. Марущак, О. О. (2022). Цифрове громадянство як нова форма політичної участі. *Вісник Київського нац. ун-ту. Серія: Соціологія*, 1, 15–22.
11. Нестеренко, Л. І. (2022). Молодіжні онлайн-рухи як чинник громадянської мобілізації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 35–42.
12. Осадчий, О. М. (2021). Інформаційна безпека молоді в цифрову добу. *Наука і суспільство*, 3, 50–56.
13. Палій, О. І. (2020). Політична активність молоді: сучасні тренди. *Політологічний вісник*, 2, 73–81.

- 14.Пасічник, Т. В. (2023). Формування цифрової культури молоді. *Освітній дискурс*, 4, 112–120.
- 15.Савченко, І. А. (2021). Цифрова участь як інструмент демократії участі. *Соціальні технології*, 1, 64–70.
- 16.Слюсаренко, О. М. (2020). Цифровізація і трансформація громадянського суспільства. *Вісник НАДУ*, 3, 21–29.
- 17.Тищенко, В. О. (2022). Цифрові петиції як інструмент участі громадян. *Державне управління: теорія і практика*, 1.
- 18.Ходаківський, Є. І. (2021). *Молодь у цифровому суспільстві: соціологічні виміри*. Університет «Україна».
- 19.Черняк, О. І. (2020). *Цифрова компетентність громадян: європейські стандарти*. ЛНУ.
- 20.Чуприна, Л. І. (2021). Соціальні мережі як інструмент громадянської участі молоді. *Інформаційне суспільство*, 2, 44–51.
- 21.OECD. (2020). *Civic Engagement in the Digital Age*. OECD Publishing.
- 22.UNDP. (2021). *Youth Civic Engagement and Social Innovation*. United Nations Development Programme.
- 23.UNESCO. (2021). *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines*. UNESCO.
- 24.World Economic Forum. (2022). *The Future of Civic Participation*. WEF.
- 25.Council of Europe. (2021). *Youth and Digital Participation: A Toolkit*.
- 26.Конституція України: офіц. текст. (2022). Парламентське вид-во.
- 27.Закон України «Про молодь». (2021). Відомості Верховної Ради України, 48.
- 28.Закон України «Про електронні петиції». (2015). Відомості ВРУ, 23.
- 29.Постанова КМУ від 28.10.2020 №1035 «Про затвердження Концепції розвитку цифрових компетентностей».
- 30.Міністерство цифрової трансформації України. (n.d.). *Дія*.
<https://diia.gov.ua>

31. StopFake.org. (n.d.). *Платформа фактчекінгу*.
<https://www.stopfake.org/uk/>
32. Інститут масової інформації. (n.d.). *Медіаграмотність*. <https://imi.org.ua>
33. VoxUkraine. (n.d.). *Аналіз дезінформації*. <https://voxukraine.org>
34. Центр Разумкова. (n.d.). *Дослідження громадської думки*.
<https://razumkov.org.ua>
35. Український інститут майбутнього. (n.d.). <https://uifuture.org>
36. USAID. (n.d.). *Digital Democracy Reports*. <https://www.usaid.gov>
37. Pew Research Center. (n.d.). *Civic Engagement*.
<https://www.pewresearch.org>
38. Statista. (2023). *Youth digital behavior 2023*. <https://www.statista.com>
39. Transparency International Ukraine. (n.d.). *Громадська участь*. <https://ti-ukraine.org>
40. European Commission. (n.d.). *Digital Citizenship Education*.
<https://education.ec.europa.eu>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для респондентів дослідження

«Громадянська активність молоді в умовах цифрових комунікацій»

1. Ваша стать:

- Чоловіча
- Жіноча

2. Ваш вік:

- 17–20
- 21–25
- 26–30

3. Ваше місце проживання:

- Велике місто
- Місто районного значення / селище
- Сільська місцевість

4. Ваш рід занять:

- Студент(ка)
- Працюю
- Тимчасово не працюю
- Інше (вказіть): _____

5. Якими цифровими платформами ви користуєтесь найчастіше? (можна кілька варіантів)

- Instagram
- Telegram
- YouTube
- TikTok
- Facebook
- Інше: _____

6. Звідки ви найчастіше дізнаєтесь про соціально важливі події?
- Telegram
 - Instagram
 - TikTok
 - YouTube
 - Телебачення
 - Друзі / знайомі
 - Інше: _____
7. Чи підписували ви електронні петиції?
- Так
 - Ні
8. Чи донатили ви онлайн на громадські чи волонтерські ініціативи (наприклад, Monobank, Повернись живим)?
- Так, регулярно
 - Так, кілька разів
 - Ні, ніколи
9. Чи поширюєте ви громадсько важливу інформацію в соцмережах (репости, пости, сторіз)?
- Так, часто
 - Іноді
 - Ні
10. Чи брали ви участь в онлайн-кампаніях на підтримку громадських ініціатив (наприклад, #SaveAzovstal)?
- Так
 - Ні
11. Чи створюєте ви авторський контент з громадянською або соціальною тематикою (відео, пости, блоги)?
- Так
 - Іноді
 - Ні

12. Чи є ви учасником громадської організації або волонтерської ініціативи (у тому числі онлайн)?
- Так
 - Ні
13. Як ви оцінюєте ефективність своєї цифрової активності?
- Відчуваю сильний вплив
 - Відчуваю певний вплив
 - Не впливаю, але це морально важливо
 - Вважаю це неефективним
14. Які фактори спонукають вас до цифрової громадянської участі? (оберіть до 3 варіантів)
- Бажання медіан
 - Громадянський обов'язок
 - Почуття солідарності
 - Належність до спільноти
 - Емоційна реакція
 - Тренд, мода
 - Інше: _____
15. Чи знаєте ви про платформу «Петиція»?
- Так, користувався/лась
 - Так, знаю, але не користувався/лась
 - Ні
16. Чи користувались ви застосунком «Дія» для участі в громадських сервісах (наприклад, петиції, підтримка ВПО тощо)?
- Так
 - Ні
17. Чи читаєте ви Telegram-канали, що стосуються волонтерства, новин, громадянського суспільства?
- Так
 - Ні

18. Якщо так, які канали вам знайомі?

(можна вписати до 3 варіантів)

1. _____

2. _____

3. _____

19. Чи брали ви участь у краудфандингових ініціативах онлайн (збір коштів, речей, поширення кампаній)?

Так

Ні

20. Чи вважаєте ви цифрову активність реально здатною медіанювати суспільство?

Так

Частково

Ні

Важко відповісти

21. Чи відчуваєте ви, що через цифрову активність вас чують?

Так

Частково

Ні

22. Як часто ви включаєтеся в онлайн-громадські ініціативи?

Постійно

Час від часу

Лише за емоційного приводу

Майже ніколи

23. Якщо б у вас була можливість медіанити щось у своєму середовищі через онлайн-активність, ви б:

Активно включилися

Можливо, спробували

Не вірю, що це спрацює

Не знаю / не думаю про це